

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ХОРОВОМУ КОЛЕКТИВІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Тетяна Потапчук

Рівненський державний гуманітарний університет

Анотація:

Формуванню морально-духовних цінностей буде сприяти поєднання навчання з народнопісенною творчістю, залучення студентів до вивчення й поширення української народної пісні через різноманітні види творчої діяльності. У дослідженні презентована об'єктивна картина підвищення рівнів сформованості морально-духовних цінностей в умовах використання української народнопісенної творчості в хоровому колективі. Оптимальним засобом формування морально-духовних цінностей студентів на основі української народнопісенної творчості в умовах хорового колективу визнана система навчально-виховної і творчої діяльності, що розроблена й упроваджена в роботу вузу. Її основними компонентами є: вивчення українських народних пісень на заняттях хору; проведення виховних заходів; творчо-виконавська діяльність хорового колективу для пропагування українського пісенного фольклору.

Ключові слова:

морально-духовні цінності, народнопісенна творчість, хоровий колектив, виховні заходи.

Анотация:

Потапчук Татьяна. Формирование нравственно-духовных ценностей студентов в хоровом коллективе высшего учебного заведения.

Формированию морально-духовных ценностей будет способствовать сочетание обучения студентов к изучению и распространению украинской народной песни через различные виды творческой деятельности. В исследовании представлена объективная картина повышения уровней сформованности нравственно-духовных ценностей в условиях использования украинского народнописенного творчества в хоровом коллективе. Оптимальным средством формирования морально-духовных ценностей студентов на основе украинского народнописенного творчества в условиях хорового коллектива признана система учебно-воспитательной и творческой деятельности, разработанная и внедренная в работу вуза. Ее основными компонентами являются: изучение украинских народных песен на уроках хора; проведение воспитательных мероприятий; творческо-исполнительская деятельность хорового коллектива с целью пропаганды украинского песенного фольклора.

Ключевые слова:

морально-духовные ценности, народнописенное творчество, хоровой коллектив, воспитательные мероприятия.

Resume:

Potapchuk Tetiana. Formation of students' moral and spiritual values in the choral ensemble at higher education institutions.

Formation of moral and spiritual values is favoured by combining teaching with folk art, attracting students to the study and dissemination of Ukrainian folk songs through various forms of creative activities. The study represents an objective picture of increasing the levels of moral and spiritual values development while using Ukrainian folk songs in the choral ensemble. The best means to form students' moral and spiritual values on the basis of the Ukrainian folk songs in the choral ensemble is a system of educational and creative activities that is developed and implemented into the university work. Its main components are the study of Ukrainian folk songs in the choir classes; conducting educational events; creative and performing activity of the choral ensemble aiming at promoting Ukrainian folk songs.

Key words:

moral and spiritual values, art of folk songs, choral ensemble, educational events.

Постановка проблеми. Вихід української освіти на якісно новий рівень визначив сучасні ідеали виховання, які мають стати основою відтворення морально-духовного потенціалу нації. Один з головних напрямів досягнення належного результату передбачає конструювання такого виховного процесу, складники якого можуть допомогти молодому поколінню успішно інтегрувати, з одного боку, національний досвід і традиції, що успадковані від батьків, старшого покоління загалом, а з іншого – новітні інформаційні, поведінкові й когнітивні схеми, засновані на етнокультурних та цивілізаційних особливостях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему морально-духовних цінностей вивчали філософи, історики, соціологи, психологи, педагоги. Питання про національні цінності порушувалися в працях ідеологів української державності. Психолого-педагогічний аспект цінностей досліджували І. Бех [1], М. Боришевський [2], О. Вишневецький [3], Е. Помиткін [9], В. Сухомлинський [12], Ж. Юзвак [14].

До аналізу сутності хорової діяльності, визначення основних вимог до її організації, виявлення виховних можливостей зверталися А. Єгоров [4], К. Пігров [8], П. Чесноков [13]. На виховних можливостях хору, зокрема в плані ідейно-естетичного виховання, наголошували науковці В. Краснощоків [5], А. Мархлевський [6], а також українські композитори В. Верховинець, Ф. Колесса, М. Леонтович, К. Стеценко, які підкреслювали, що хор сприяє вихованню естетичних смаків і почуття прекрасного, залученню вихованців до морально-духовної культури народу.

На виховному значенні хорової діяльності акцентують увагу й сучасні дослідники (А. Пекутько [7], Н. Сінкевич [10], Т. Скорик [11]), які вбачають у хорі важливий засіб морального виховання, естетичного розвитку особистості.

Формулювання цілей статті. Відповідно до завдань наукової роботи й умов професійної діяльності, нами було проведено наукове дослідження процесу формування моральних цінностей студентів у хоровому колективі вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як засвідчили результати педагогічного дослідження, найбільш об'єктивним критерієм моральної вихованості студентів є їх ставлення до навколишнього світу, до життя, до інших людей, до самого себе, а також до суспільної роботи. Результати визначення рівнів розвитку моральних якостей студентів у процесі проведення дослідно-експериментальної роботи в хоровому колективі вищого навчального закладу на основі використання народнопісенної творчості підтвердили ефективність запропонованої моделі формування моральних цінностей студентів у процесі творчої діяльності.

Робота студентів над собою в процесі вивчення народнопісенної творчості значно підвищила рівень їх моральної вихованості. Позитивні образи пісенних творів стали поштовхом до того, щоб студенти переймали від них кращі якості й виховували їх у собі, а музичний матеріал став фактором впливу на емоційно-чуттєву сферу особистості, підсилюючи дію словесно-логічного.

На основі одержаних даних були розроблені три рівні сформованості тих чи інших морально-духовних цінностей студентів:

Високий: переважає прагнення бути критичним до власного досвіду, характеру, вчинків. Вбачає сенс свого життя в людському спілкуванні, дружбі; у служінні народу й інтересам України, у відродженні культури, освіти; у чесній повсякденній праці, яка приносила б не лише особисте задоволення, а й користь суспільству; у дружній сім'ї та вихованні дітей; у творчості, утвердженні ідеалів краси, добра, злагоди. Немає згубних звичок.

Середній: вбачає сенс свого життя в людському спілкуванні, добрих стосунках з іншими; у дружній сім'ї та вихованні дітей; у творчості, утвердженні ідеалів краси, добра, злагоди, в особистому добробуті, спокої, безпроблемності життя. Егоїстичні почуття не є вагомим регулятором поведінки. Проявляється непослідовність у ставленні до згубних звичок. Характерна завищена самооцінка власних вчинків, рис характеру.

Низький: сенс свого життя вбачає в реалізації своїх здібностей, у дружній сім'ї та вихованні дітей, в особистому добробуті, спокої, у безпроблемності життя, життя заради грошей. Діяльність виконується в ім'я бізнесу. Ігноруються моральні цінності. Особистість штучно ізолює себе від національної культури. Некритично ставиться до власної поведінки, хворобливо сприймає критичні зауваження на свою адресу.

Для з'ясування стану сформованості моральних цінностей у студентів

застосовувалися такі методи: анкетування, тестування, бесіди, інтерв'ю, спостереження, опитування тощо, які засвідчили рівень духовності студентів, зокрема їх моральні цінності.

Аналіз результатів опитування довів, що в багатьох студентів сформовані позитивні моральні цінності:

58% опитаних щиро люблять своїх батьків, підтримують стосунки з рідними, дотримуються родинно-побутових і релігійних традицій, є палкими патріотами свого краю, турбуються про охорону довкілля.

63% опитаних сенс свого життя вбачають у чесній повсякденній праці, у дружній сім'ї та вихованні дітей, у людському спілкуванні, дружбі, добрих стосунках з іншими людьми, у творчості.

У своїх однокурсниках студенти найбільше цінують:

- доброту – 59%;
  - справедливість – 56%;
  - чуйність – 42%;
  - відповідальність – 38%;
  - повагу до батьків – 62%;
  - знання, ерудицію – 38%;
  - працелюбність – 35%;
  - прагнення до самовдосконалення – 32%
- та інші риси.

Результати спостереження підтвердили: чим глибшим і тоншим є сприйняття, тим більшим є інтерес студентів до духовного світу. Тому на перший план ставимо вироблення в студентів умінь творити, висловлювати свої думки, почуття, переживання. Завдання викладача полягає в тому, щоб навчити студентів бачити, сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне й творити його в повсякденному житті.

Також студентам було запропоновано виконати ранжування шкали показників особистісних морально-духовних якостей, серед яких такі, як: доброта, чуйність, чесність, відповідальність, справедливість, щирість, доброзичливі взаємовідносини, толерантність, духовність.

Одержані результати засвідчили, що найбільше студенти цінують чесність (30,4%), щирість (21,4%), справедливість (18,2%), доброзичливі взаємини (12,9%), доброту (19,1%), чуйність (4,0%), духовність (3,0%).

Щодо сутності цих якостей, то під чесністю старшокурсники розуміють: «завжди говорити правду», «нічого не приховувати», «не боятися сказати так, як було», «висловлювати те, що думаєш». Студенти, які зазначили таку якість, як щирість, не змогли точно висловити своє розуміння цього поняття. Найбільш типовим для них було твердження: «Це дуже добре

(приємно, гарно), коли до тебе ставляться широко».

Справедливість найчастіше пов'язується в студентів з їхніми взаєминами з дорослими (батьками, викладачами). Вони прагнуть справедливого до себе ставлення, іноді прирівнюючи його до «рівноправних стосунків», «визнання за мною права самостійно розв'язувати мої проблеми».

Добррозичливі відносини, навпаки, асоціюються у студентів переважно зі своїми однолітками. При цьому їх коло дві треті опитаних обмежили учасниками хорового колективу. Характеризуючи цінність доброзичливих взаємин, студенти зазначали, що «у нас з Юрком доброзичливі взаємини: ми не сваримося, любимо розповідати один одному цікаві життєві історії», «Аліна ставиться до мене доброзичливо, я до неї теж, бо ми – найкращі подруги».

Ці та інші аналогічні відповіді свідчать, що студенти, оцінюючи поняття «добррозичливі взаємини», найчастіше фокусують увагу на конкретних людях, насамперед на тих, з ким вони перебувають у дружніх стосунках. Тільки 5% опитаних поширили це поняття на сім'ю та на інших людей.

Відповідальність студенти характеризували як «уміння дотримуватися слова», «виконувати свої обов'язки», «не ухилятися від виконання доручень».

Доброта та чуйність посіли п'яте рангове місце. Здебільшого в опитаних ці якості асоціювалися з мамою: «У мене мама добра й чуйна. Я її дуже люблю», «Якщо мама добра й чуйна, то в сім'ї завжди затишок». Низьке рангове місце, на яке студенти поставили ці якості, вони пояснювали тим, що «сьогодні доброта й чуйність не в моді», «бути добрим і чуйним – це несерйозно», «якщо будеш добрим і чуйним, нічого не досягнеш у житті».

Духовність 48% студентів ототожнюють з релігійністю, 31% – з уподобаннями в галузі класичної музики та серйозної літератури, 7% вважають, що духовна людина – добра, чуйна, ніколи не свариться, завжди прагне надати допомогу іншим. 14% студентів не змогли дати більш-менш чіткої відповіді на це питання.

Найменше прихильників виявилось в такій якості, як толерантність. Поглиблене вивчення цього питання засвідчило, що студенти не зовсім добре розуміють значення цього поняття. Їхні висловлювання обмежуються твердженням: «Потрібно толерантно ставитися до людей». Тобто, усвідомлюючи позитивне значення толерантності, студенти не можуть пояснити, у чому саме вона виявляється.

Аналіз одержаних відповідей також засвідчив, що студенти не зовсім добре

орієнтуються в сутності деяких моральних понять, не завжди виправдано пов'язують ті чи інші риси з моральністю людини. Наприклад, під час бесіди було поставлене таке проблемне запитання: «Чи будь-яку людину, яка добре працює, можна вважати моральною? Чи можна такою назвати людину, яка, не шкодуючи сил, працює на власне збагачення?».

Близько двох третіх студентів зазначили, що така людина може вважатися моральною. А той факт, що вона працює для власного збагачення, не треба розглядати як негативний, адже «в неї є діти, яким вона може будь-що купити», «вона ж сплачує податки», «якщо вона змогла цього досягти, то вона розумна» тощо.

Одним з методів, які застосовувалися нами на етапі експерименту, був метод незакінчених речень. Студентам пропонувалося кілька речень, до яких вони мали дописати кінцівку. Наприклад,

1. Високоморальна людина – це така.....

2. Найбільш важливими моральними якостями я вважаю ...

3. Український народ завжди засуджував людину, якій були притаманні ....

4. Навіть, якщо вчинив погано, краще визнати свою провину, адже ...

5. Про людину, яка ....., кажуть, що вона духовна.

Одержані за цим методом відповіді підтвердили недостатнє усвідомлення студентами сутності моралі та основних якостей моральної людини, ототожнення духовності переважно з релігією.

Наступне завдання спрямовувалося на вивчення моральної орієнтації студентів. Анкета містила такі запитання:

1. Що, на твою думку, найважливіше мати в житті (чого ти хочеш домогтися передусім)?

2. З якими серед наведених нижче тверджень ти погоджуєшся?

3. З якою думкою ти погоджуєшся?

4. Який з наведених поглядів стосується тебе?

5. Чи можна розглядати працю в житті людини як .....

6. З яким з наведених суджень ти погоджуєшся?

7. Я в добрих стосунках з учасниками хорового колективу, тому що.....

8. Які дії, вчинки, особистісні якості своїх однокурсників ти найбільше цінуєш?

9. Які дії, негативні вчинки, особистісні якості твоїх однокурсників ти найбільше засуджуєш?

Відповідаючи на перше запитання анкети «Що, на твою думку, найважливіше мати в житті (чого ти хочеш домогтися передусім)?», студенти на перше місце поставили твердження «гроші», залежно від кількості яких вони

ставлять своє щастя. Будучи «теоретично» незалежними від батьків, вони здебільшого занепокоєні лише своєю долею, надаючи перевагу прагненню розбагатіти, мати власну справу, добре влаштуватися. Така цінність грошей, на нашу думку, зумовлена появою в суспільстві нових ідеалів (наприклад, добробут). Цінність багатства маніфестується в них у значущість індивідуального та престижного споживання. При цьому романтизм (мрії про «краще життя») властивий юнацькому віку, до якого належать студенти, тісно переплітається з прагматизмом (ставка на власні сили, готовність заробляти гроші в будь-який, не завжди соціально схвалений спосіб).

Значну роль у сповідуванні таких ідей відіграє практичний досвід студентів. Із грошима вони пов'язують свою налаштованість на гарний бізнес. Проте додаткові опитування засвідчили, що здебільшого студенти не мають чітких уявлень про сутність бізнесової діяльності та, зазвичай, пов'язують її з торгівлею.

31,2% опитаних зазначили у своїх відповідях «фізичну силу й здоров'я». Однак при цьому також наголосили на необхідності мати гроші («щоб добре їсти», «займатися у фізкультурних секціях», «відпочивати як слід», «мати змогу звертатися до гарних лікарів»).

5% респондентів хотіли б мати «владу над людьми», але при цьому вони не змогли докладно пояснити, для чого їм це потрібно.

Обираючи твердження, які стосуються особливостей прояву турботи, 42,3% студентів зазначили, що «турбота про тих, хто тебе оточує, – важлива якість людини». Висловлювання, що «турбота про розвиток своєї країни – головна риса громадянина» підтримали 31,5% опитаних. «Єдина турбота людини – її сім'я» – таке твердження обрали 12,1% учасників хорového колективу, 14,1% респондентів переконані в тому, що «людина має турбуватися лише про себе».

Щодо прояву людиною відповідальності, то 51,3% студентів вважають, що «людина відповідає за свою сім'ю і близьких людей», 32,0% – «лише за свої вчинки». Решта респондентів не дала відповіді на це запитання.

Виявляючи своє ставлення до оточення, 36,7% студентів зазначили, що вони «поважають лише близьких друзів»; на думку 28,6% опитаних, вони «не зобов'язані поважати будь-яку людину», 19,6% поважають «лише багатих і знаменитих». 15,1% студентів обрали відповідь «поважаю кожну людину, якщо вона не злочинець».

Визначаючи своє ставлення до нації, 48,1% учасників хорového колективу обрали варіант

«як засіб до існування». Для 7,3% опитаних це – «як неприємний обов'язок». Інші студенти, охоплені опитуванням, утрималися від відповіді.

«Колектив допомагає вчитися, жити, підтримує у важкі хвилини» – таке твердження, відповідаючи на наступне запитання анкети, визнало 41,9% студентів. 25,8% опитаних вважають, що «колектив обмежує свободу людини». На переконання 7,5% студентів «людина в колективі перетворюється на піщинку».

На свої добрі взаємини з учасниками хорү вказало дві треті респондентів; не погоджуються з таким твердженням – 15,1% студентів. Решта обрала варіант відповіді – «не знаю».

Відповіді на восьме запитання анкети: «Які дії, вчинки, особистісні якості своїх однокурсників ти найбільше цінуєш?» загалом підтвердили результати проведеного на початку роботи ранжування цінностей, до яких належать чесні, щирі, доброзичливі стосунки.

Серед особистісних якостей, крім чесності й щирості студенти називають доброзичливість, веселість, хазяйновитість, красу, самостійність, незалежність.

Негативними діями, вчинками, особистісними якостями студенти визнають наївність, млявість, упертість, злостивість, жадібність. Вони також засуджують вчинки, у яких виявляється лицемірство, егоїзм, зверхність.

Наступна анкета, яка була запропонована учасникам хорového колективу, мала на меті виявити рівень усвідомлення студентами особливостей своїх поведінкових актів з погляду моралі, а також ставлення до них.

Анкета містила такі запитання:

1. Чи часто Ви замислюєтеся над тим, як впливають ваші вчинки на оточення?
2. Чи бували у Вас прояви брутальності?
3. Чи любите Ви аналізувати свої вчинки?
4. Чи перебиваєте Ви співрозмовника?
5. Чи можете зупинити того, хто занадто самовпевнений?
6. Чи подобається Вам демонструвати свій авторитет?
7. Чи любите Ви допомагати людям?
8. Чи знаєте Ви власні недоліки?

Відповідаючи на перше запитання анкети, більшість студентів (51,3%) обрала варіант відповіді «іноді». Ствердну відповідь дали лише 15,7% опитаних, 33% – негативну.

Наявність у себе проявів брутальності визнали 12,5% учасників хорového колективу. «Іноді» її виявляють 23,1% респондентів. Інші ж (64,4%) зазначили, що ніколи не робили брутальних вчинків.

Такі твердження дещо суперечать відповідям на наступне запитання анкети: «Чи любите Ви

аналізувати свої вчинки?». Більше половини опитаних (61,2%) зазначили, що ніколи цього не роблять, а 15,1% лише іноді аналізують свою поведінку. Таке ставлення до власної поведінки не дає змоги зрозуміти, чим же керувалися студенти, відповідаючи на попереднє запитання. Для з'ясування цього, з ними були проведені додаткові бесіди, у процесі яких стало зрозуміло, що вияви брутальності найчастіше констатуються кимось з оточення (зазвичай, дорослими), а не усвідомлюються, як такі, самими студентами.

Перебивають співрозмовника майже всі опитані (91,1%). Пояснюючи такі дії, студенти зазначили, що «на те вона й розмова, щоб говорили обоє», «я перебиваю, тому що мені не подобається весь час мовчати й тільки слухати», «якщо я не перебиватиму, то він не дізнається, що я думаю з приводу його висловлювань» тощо.

12,9% опитаних уміють зупинити самовпевнену людину; іноді це можуть зробити 14,1% студентів. Інші визнали свою безпорадність у такій ситуації.

Кожний четвертий студент любить демонструвати свій авторитет. Негативний варіант відповіді обрали 19% опитаних. Решта зазначила, що робить це «іноді» («часто виявляється хтось авторитетніший», «важко знайти для цього привід», «зважаючи на те, з ким я спілкуюся», «залежить від обставин»).

35,3% студентів схильні надавати допомогу іншим; 34,3% відзначили, що роблять це іноді, 20,4% респондентів не змогли визначитися з відповіддю, а 10% дали негативну відповідь.

56% опитаних вважають, що вони не мають будь-яких негативних рис. 44% студентів вказали на такі негативні риси в собі, як заздрість (26,0%) і настирливість (18,0%). Наявність таких якостей, як «брак тактовності», «розв'язність», «зухвалість», «пліткарство», «брехливість», «непорядність», «необ'єктивність» не визнав у себе жоден студент.

Більшість опитаних учасників хорového колективу переконана, що вони майже завжди дотримуються високих моральних норм. Серед конкретних проявів найчастіше називають чесність, доброту, терпимість.

Зважаючи на те, що морально-духовні цінності припускають певні громадянські риси й позитивне ставлення до національних традицій, цей аспект також діагностувався нами в процесі експерименту. Було з'ясовано, що серед національних свят, які шанують студенти, пріоритетне місце належить Новому року, Різду, Великодню. На жаль, такі свята, як День сім'ї і День Матері не набули належного вшанування. Близько 12% студентів не знають про ці свята зовсім. Решта ж студентів чула, що

такі свята є, але не вважають їх гідними уваги. Найчастіше відповіді мали такий зміст: «Начебто знаю, що в нас є такі свята, а коли саме їх святкують не можу сказати», «У нас майже кожного дня свято, всі й не запам'ятаєш».

Процес удосконалення моральної поведінки студентів успішно здійснюється тоді, коли система спрямованих, суспільно визначених впливів, переконань переходить на рівень самовиховання. При правильному педагогічному керівництві самовиховання сприяє більш успішному виконанню завдань морального виховання, формуванню моральної самосвідомості, моральних цінностей.

До системи роботи з порушеної проблеми входить і такий елемент педагогічного процесу, як контроль і оцінка, що дає змогу перевірити не тільки рівень знань, а й увесь хід роботи з формування моральних цінностей у студентів.

Отже, процес морального виховання студентів не може бути ізольованим від процесу морального самовиховання. Моральне виховання й моральне самовиховання – діалектично взаємопов'язані сторони єдиного процесу формування особистості.

Процес розвитку моральних цінностей передбачає становлення моральної самосвідомості на основі пізнання добра і зла через мистецтво, самопізнання та самооцінку в поєднанні з процесом творення індивідуальних ідеалів, культурно й морально заданих стандартів. Самосвідомість може формуватися тільки на основі свідомості. Форми моральної поведінки виникають на основі інформації з навколишнього світу, цілеспрямованого виховного впливу на почуття та свідомість людини. Одним з найбільш дієвих засобів розвитку моральної свідомості є мистецтво.

Хоровий колектив як соціальний феномен, що покликаний розв'язувати значущі соціально-культурні проблеми, сьогодні опинився перед необхідністю пошуку шляхів ефективності реалізації творчо-педагогічних можливостей, закладених у ньому. У зв'язку з цими завданнями особливого значення набуває проблема залучення студентів до здобутків хорového мистецтва (професійного й народного). Відповідно гострою, суспільно-значущою потребою є вивчення впливу народнопісенної творчості на формування морально-духовних цінностей студентів.

Серед чинників, що підвищують емоційне сприйняття музичного мистецтва, особливе значення має народнопісенна творчість. Вона повинна посісти вагоме місце у формуванні морально-духовних цінностей. Впливаючи на студентів, народнопісенне мистецтво активізує сферу їх почуттів, визначає форми моральної поведінки.

Через виховання поваги та любові до пісень, захоплення їх красою, ліричністю, мелодійністю, можна залучати студентів до цінностей рідної землі. Звертаючись до витоків народного життя, упродовжуючи кращі зразки народнопісенної творчості в навчально-виховний процес, ми відкриваємо можливості для формування в студентів морально-духовних цінностей засобами народнопісенної творчості на заняттях хорового класу.

У процесі опитування було виявлено, що з народнопісенною творчістю студенти ознайомилися в школі (60%), у сім'ї (30%), завдяки знайомим (20%), через засоби масової інформації (10%). На запитання, чи подобається слухати й виконувати народні пісні, було отримано такі відповіді: так – 50%, ні – 35%, не завжди – 15%.

На основі експериментальної роботи виявлено, що студенти недостатньо ознайомлені з пісенною творчістю українців через родинно-шкільне виховання. Серед студентів виявлено тільки 28% тих, хто має високий рівень знань пісенного фольклору, 52% – із середнім рівнем і 20% – з низьким. Отже, можна дійти висновку, що глибокий пласт народної пісенної культури незначною мірою використовується у вихованні молодого покоління.

Відповідно до завдань наукового дослідження, ми здійснили системне впровадження народнопісенної творчості в репертуар хорового колективу, урізноманітнили форми навчальної, виховної, концертної, виконавської діяльності, спираючись на вивчення й пропаганду народнопісенного мистецтва. Це пов'язано з вивченням рівня сформованості морально-духовної культури, розвитку морально-духовних цінностей студентів, ставлення їх до народнопісенної творчості.

Окремий напрям діагностування був пов'язаний з дослідженням впливу пісенної творчості на моральний і духовний розвиток студентів. Для цього їм було запропоновано назвати свої улюблені пісні й пояснити свої уподобання. Аналіз одержаних відповідей засвідчив, що студенти в цьому питанні орієнтуються насамперед на музичні особливості того чи іншого твору, хоча передумови його вибору можуть мати протилежний характер («легко виконується, не треба проводити багато репетицій», «складний для виконання, що дає можливість показати свої здібності», «доводиться багато разів повторювати, але допомагає розвинути необхідні вміння» тощо). При цьому зміст слів майже не береться до уваги. Не акцентують на цьому й викладачі, домагаючись, насамперед,

належного хорового виконання, дотримання основних правил хорового співу.

Щодо українських народних пісень, то студентам подобається їх співати, деякі твори вони із задоволенням виконують вдома під час свят (колядки, щедрівки), але роблять це радше відповідно до традицій, що склалися в сім'ї та найближчому оточенні.

При вивченні хорових обробок української пісенної творчості ми звертали увагу студентів на ідейно-художній задум твору, домагалися його осмислення, акцентували на зв'язку художніх і технічних прийомів виконання, поетичній силі слова й виразності живої мовної інтонації, оволодінні барвами хорової палітри різних за характером творів. При цьому керувалися такими критеріями: відповідність твору виховним завданням (насиченість морально-духовним змістом), доступність для сприйняття студентами, позитивне ставлення студентів до твору.

Для формування морально-духовних цінностей важливе значення має власна творчо-виконавська діяльність студентів – застосування теоретичних знань, практичних умінь і навичок у галузі хорової діяльності на засадах творчого самовияву. Така діяльність реалізовувалася в процесі репетицій, участі в творчих звітах, концертах, конкурсах, фестивалях, оглядах, які розглядалися нами як продовження творчого процесу хору у вищій його стадії, що активно впливало на формування в студентів почуття емоційного сприйняття пісенних творів. Під час таких заходів відбувалася перевірка досягнень, набутих знань, умінь і навичок, що поєднувалася з виховним впливом на морально-духовну сферу особистості студента. Особливу увагу при цьому звертали на відтворення студентами музичних образів пісень так, як вони їх розуміли. Робота передбачала активний пошук студентами відповідних поглядів і знань для втілення їх у музичному образі в процесі самостійного виконання.

Студенти залучалися до обговорення змісту музичних творів, визначення закладених у них морально-духовних цінностей. Такий вид роботи був значно цікавіший для студентів, оскільки сприяв задоволенню духовних потреб, розширював їх музичний круговид. На основі аналізу та самоаналізу співочої діяльності в студентів вироблялися навички самостійного визначення цінностей виконавської майстерності, що давало можливість формувати самостійні судження й переконання.

Кожне заняття хору передбачало врахування навчальної, розвивальної та виховної мети. Навчальна мета передбачала ознайомлення з загальноестетичними й жанрово-стилістичними поняттями, музичною

термінологією, відомостями про композиторів і музичними творами. Розвивальна спрямовувалася на розвиток метроритмічного, звуковисотного й ладового чуття, вокально-хорових навичок, навичок образного й осмисленого сприйняття музики, навичок музикування. Виховна мета полягала у формуванні емоційних, естетичних, морально-духовних загальнолюдських і національних цінностей особистості.

Продовженням навчального процесу стало відвідування музеїв, виставок, монастирів, перегляд кінофільму «Ісус Христос», прослуховування рок-опер «Біла ворона» Ю. Рибчинського та «Ісус Христос» К. Уебера.

Реалізація навчальної діяльності хорового колективу за розробленою нами схемою мала позитивний вплив на формування морально-духовних цінностей його учасників. Це виявлялося в більш осмисленому сприйнятті змісту пісень, посиленні зв'язку між художніми й технічними прийомами виконання, у розвитку творчого мислення. Осягаючи поетичну силу слова й виразність мовної інтонації, студенти почали більш свідомо ставитися до звучання власного голосу, у них підвищилася відповідальність за самих себе як за учасників хору. Посилився інтерес до української пісенної творчості як важливого засобу морально-духовного саморозвитку й самовдосконалення особистості.

Для діагностування обізнаності студентів з моральними нормами, духовними вподобаннями, ціннісними орієнтаціями, нами була проведена бесіда на тему «Пісня в моєму житті». Зважаючи на те, що діяльність студентів значною мірою пов'язана з пісенною творчістю, під час бесіди їм було запропоновано назвати пісні з репертуару хору, які, на їхню думку, містять у своєму змісті вказівки на позитивні людські якості, виражають ціннісне ставлення до них або, навпаки, засуджують негативні вчинки пісенних «героїв».

Наступне завдання експерименту полягало в з'ясуванні того, наскільки студенти обізнані з українською народнопісенною творчістю, і як вони ставляться до неї. Студентам пропонувалося назвати народні пісні, використані композиторами-класиками, назвати композиторів, які працювали й працюють над обробкою народних пісень, назвати відомі колективи, що виконують українські народні пісні, українських співаків, естрадних виконавців, до репертуару яких входять народні пісні. На кожне запитання пропонувалися відповіді, серед яких студенти мали обрати правильну.

Крім цього, було проведено опитування з метою одержання відповідей на такі запитання:

1. Якому виду мистецтва Ви надаєте перевагу?

2. З яких джерел одержуєте інформацію про народнопісенну творчість?

3. Чи впливає на Ваші погляди спілкування з народною піснею?

4. Назвіть найпопулярніші українські народні пісні.

5. Чи подобається Вам слухати, співати народні пісні?

Наступне завдання діагностування передбачало аналіз пісень, визначення їх морально-духовної цінності. (Для цього були обрані такі пісні: «Думи мої», «Червона калина», «Молитва за Україну», «Заповіт»).

Одержані в результаті виконання завдання дані засвідчили, що навички такої роботи в студентів сформовані недостатньо: добре знаючи зміст пісні, їм, водночас, складно визначити його моральне спрямування, вони не замислюються над закладеними в пісні ідеями.

У процесі дослідження було з'ясовано, що студенти надають перевагу естрадній музиці, але є серед них і такі, яким подобається народна пісня. Вони охоче ознайомлюються з жанрами народнопісенної творчості, з національними традиціями, звичаями та обрядами. Це пояснюється тим, що в родинному колі знають і цінують народну пісню.

Репертуар хорового колективу складається з різножанрових народних пісень, які впливають на розвиток патріотичних почуттів, а також працелюбності, відповідальності, доброзичливості, щирості.

Так, зокрема, навчальний репертуар хорового колективу складається з таких пісень, як «Тихо над річкою», «На вулиці скрипка грає», «Як би мені черевики», «Ой, там на вершечку», «Грицю, Грицю до роботи», «Павочка ходить», «В полі, полі плужок ходить». Ці твори вводилися в роботу поступово, залежно від часу виконання, від образів і символів, що характерні для української пісенної творчості.

Йдучи від простого до складного, студенти вчилися розуміти зміст творів, їх виховний потенціал.

Досить ефективними в роботі хорового колективу виявилися: метод соціально-історичного й художньо-педагогічного аналізу пісень народного фольклору, метод аналізу та інтерпретації народної пісні, метод порівняльної характеристики виконавських інтерпретацій, оцінно-художнього спілкування. Адже формування морально-духовних цінностей можливе й у процесі власної виконавської діяльності. Для цього було впроваджено метод творчих завдань, дискусійні обговорення фольклору.

Однією з форм художньої діяльності студентів є концертні виступи хорового колективу. Концертно-виконавській діяльності сприяє:

– висока організація репетицій і підготовчої роботи в колективі;

– виступи в концертах, які слід розглядати як продовження творчого процесу хорового колективу у вищій його стадії, що активно впливає на формування в студентів почуття емоційного сприйняття творів пісенного фольклору й музичної культури загалом.

Концертна діяльність для студентського хорового колективу є, з одного боку, виховним моментом для самих учасників хору, оскільки завдяки їй перевіряються досягнення, знання навчально-виховного процесу, а з іншого – це важливий чинник формування морально-духовних цінностей.

Нами були розроблені й реалізовані програми виступів хорового колективу на концертах, присвячених Дню вчителя, Дню захисника Вітчизни, пам'яті Т. Г. Шевченка, Дню матері, Дню Незалежності України, де студенти виконували такі пісні: «Любимо землю свою» (муз. Б. Фільц), «Боже, Україну збережи» (муз. Д. Кухарука), «Україно» (муз. і сл. Т. Петриненка), «Де музика бере початок» (муз. Ю Чичкова), «Шкільна подоляночка» (муз. М. Завалішиної), «Не щечечи, соловейку» (муз. М. Глінки), «Зоре моя вечірняя» (муз. Я. Степового) та ін.

Крім цього, розроблялися й були впроваджені в навчальний процес хорового колективу такі заходи, як вечір українського романсу, свято музики, літературно-музичні композиції, що проходили не лише в межах музичного факультету, а й у дитячих садках, загальноосвітніх навчальних закладах.

У процесі розробки програм означених заходів урахувалася їх тематика, у контексті якої визначалася виховна мета, формулювалися основні завдання, добирався й розучувався репертуар. При цьому ми намагалися якнайповніше використовувати студентську ініціативу, не нав'язувати студентам готовий перелік рішень, а залучати їх до обговорення можливих варіантів. Водночас, зважаючи на те, що студенти ще не мали достатнього обсягу знань стосовно пісень відповідного змісту, придатних для хорового виконання, їм надавалися з цього приводу роз'яснення; прослуховувалися записи кращих хорових

колективів, які слугували своєрідним прикладом виконавської майстерності.

Значний вплив на формування морально-духовних цінностей засобами пісенної творчості мали огляди, конкурси, фестивалі, виступи. Упровадження таких форм сприяло згуртованості студентів, формуванню в них відповідальності, надавало можливості для прояву кращих якостей.

Висновки. Хоровий колектив має широкі виховні можливості, що реалізуються в колективній співпраці його учасників, яка сприяє формуванню в них поглядів, переконань, що ґрунтуються на загальнолюдських і національних духовних цінностях. Пісні, які становлять основу навчального репертуару хорового колективу, є високохудожніми зразками узагальнення типових явищ навколишньої дійсності, що дає змогу розглядати їх як важливий засіб розширення світогляду особистості, розвитку в студентів почуття прекрасного, прагнення до реалізації відповідних ідей у повсякденному житті.

Пісенна творчість є особливим, феноменальним явищем серед духовних цінностей нашого народу. Художнє слово, подане у виразній музичній формі, стає носієм моральних та етичних норм людського буття, відображає народний світогляд, побут, духовне обличчя нації, ідеали минулих поколінь.

Отже, удосконалюючи навчально-виховний процес, слід зацікавити студентів народнопісенною творчістю, виховувати в них потребу в цьому виді мистецтва, що сприятиме формуванню мотивації до постійного звертання до пісенного фольклору в житті. Використання народнопісенної творчості в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу має вагоме соціально-педагогічне значення: її впровадження забезпечує набуття студентами відповідних знань про норми поведінки; формує вміння емоційно правильно оцінювати явища, вчинки, поведінкові акти як себе самого, так і тих, хто тебе оточує; регулює практичні дії (діяльність).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують питання, пов'язані з можливістю поширення отриманих результатів на інші вікові групи з урахуванням особливостей їх розвитку й завдань, що стоять перед сучасною національною освітою.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Духовні цінності розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124–126.
2. Боришевський М. Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка

References

1. Bekh, I.D. (1997). Spiritual values of the personality development. *Pedahohika i psykholohiia*. Issue 1. p.p. 124-126. [in Ukrainian]
2. Boryshevskiy, M. Y. (2003). *Value orientation in personal formation of modern youth : collection of scientific works of H. S. Kostyuk Institute of Psychology*

- АПН України / М. Й. Боришевський; за ред. С. Д. Максименка. – К. : 2003. – Т. V. – Ч. 5. – С. 34–42.
3. Вишневецький О. І. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси / О. І. Вишневецький. – Львів, 1996. – 233 с.
  4. Егоров А. Теория и практика работы с хором / А. Егоров. – Л.-М., 1951. – 233 с.
  5. Краснощек В. Вопросы хороведения / В. Краснощек. – М. : Музыка, 1969. – 300 с.
  6. Мархлевський А. Практичні основи роботи в хоровому класі / А. Мархлевський. – К. : Музична Україна, 1986. – 96 с.
  7. Пекутько А. В. Нравственно-эстетическое воспитание учащихся профтехучилищ средствами хорового пения : дис... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Пекутько Альбина Васильевна; Минский государственный педагогический институт. – Минск, 1981. – 186 с.
  8. Пігров К. Керування хором / К. Пігров; за заг. ред. О. З. Мінківського. – К., 1962. – 201 с.
  9. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Е. О. Помиткін. – К. : Наш час, 2005. – 208 с.
  10. Сінькевич Н. К. Формування морально-духовних орієнтацій у дівчат-підлітків в умовах взаємодії школи та позашкільних закладів : дис... кандидата пед. наук : 13.00.06 / Сінькевич Наталія Костянтинівна; Київський національний ун-т культури і мистецтв. – К., 2000. – 183 с.
  11. Скорик Т. В. Формування естетичного досвіду студентів засобами музики : дис... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Скорик Тамара Володимирівна; АПН України; Інститут педагогіки та психології професійної освіти. – К., 1988. – 169 с.
  12. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. I. : Духовний світ дитини. – 654 с.
  13. Чесноков П. Г. Хор и управление им / П. Г. Чесноков. – М., 1961. – 222 с.
  14. Юзвак Ж. Духовність як психологічний феномен: структура та чинники розвитку / Ж. Юзвак // Філософська думка. – 1999. – № 5. – С. 139–151.
- of AES of Ukraine. Ed. by S. D. Maksymenko, Kyiv, Vol. V, Part 5, p.p. 34-42. [in Ukrainian]
3. Vyshnevskiy, O. I. (1996). *Modern Ukrainian education: pedagogical essays*. Lviv, 233 p. [in Ukrainian]
  4. Yegorov, A. (1951). *Theory and practice of work with the choir*. L. M., 233 p. [in Russian]
  5. Krasnoshchekov, V. (1969). *Questions of the choir art*. Moscow: Muszyka, 300 p. [in Russian]
  6. Markhlevskiy, A. (1986). *Practical basics of work in the choir room*. Kyiv : Muzychna Ukraine, 96 p. [in Ukrainian]
  7. Pekut'ko, A. V. (1981). *Moral and aesthetic education of students at vocational schools by means of choral singing : thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences : 13.00.01*; Minsk State Pedagogical Institute. Minsk, 186 p. [in Russian]
  8. Pihrov, K. (1962). *Conducting the choir*. Ed. by O. Z. Minkivskiy. Kyiv. 201 p. [in Ukrainian]
  9. Pomytkin, Ye. O. (2005). *Psychology of the personality spiritual development : monograph*. Kyiv : Nash chas, 208 p. [in Ukrainian]
  10. Sinkevych, N. K. (2000). *Formation of moral and spiritual orientations in adolescent girls in terms of the interaction of school and off-school institutions : thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.06*; Kyiv National University of Culture and Arts. Kyiv, 183 p. [in Ukrainian]
  11. Skoryk, T. V. (1988). *Formation of students' aesthetic experience through music : thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences : 13.00.04* / T.V.Skorik; AES of Ukraine; Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education. Kyiv, 169 p. [in Ukrainian]
  12. Sukhomlynskyi, V. (1976). *Selected works*. In 5 volumes. Kyiv, Vol. I. : Spiritual world of the child, 654 p. [in Ukrainian]
  13. Chesnokov, P.G. (1961). *The choir and its conducting*. Moscow, 222 p. [in Russian]
  14. Yuzvak, Zh. (1999). Spirituality as a psychological phenomenon: the structure and development factors. *Filosofska dumka*. Vol. 5. p.p. 139-151. [in Ukrainian]

Рецензент: Сегада Н.А.– д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Потапчук Тетяна Володимирівна
tatvolod@ukr.net

Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Остафова, 7, м. Рівне, 33028, Україна
doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i16.1389>

Матеріал надійшов до редакції 17.01.2016 р.

Прийнято до друку 18.02.2016 р.